

ЗАМОВЫ: РУКАПІСНАЯ СПАДЧЫНА ЗОІ ДАРАФЕЕВАЙ

Асаблівасцю замоў з'яўляецца далучанасць да дзвюх традыцый – вуснай, што наогул уласціва фальклору, і пісьмовай. Сляды пісьмовай традыцыі ва ўсходнеславянскім фальклору адзначаліся неаднаразова. Напрыклад, фальклорныя экспедыцыі Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта 1988 – 1990 гг. знайшлі ў Кіраўскай вобласці некалькі рукапісных зборнікаў, дзе побач з замовамі суседнічалі малітвы, канты, духоўныя вершы. Збіральнікі былі асабліва ўражаны сшыткам 70-гадовай жыхаркі в. Верхнелалле Еўдакіі Андрэеўны С. Прычына палягала ў тым, што жанчына доўгі час збірала матэрыялы сама, а не перапісвала з іншых рукапісаў. Акрамя 35 замоў (з іх 25 любоўных, 8 лекавых, 2 гаспадарчых), тут знаходзяцца малітвы, бытавыя запісы, гаспадарчыя падлікі, адрасы родзічаў. Як казала Еўдакія Андрэеўна, замаўляць яна разам з сястрой навучылася ад адзінокай цёткі [4, 40]. У трэцім нумары часопіса «Живая старина» за 2001 год была змешчана невялічкая нататка А. Аляксеева аб выпадковым знаходжанні падчас этнаграфічнай экспедыцыі ў хаце, дзе ніхто ўжо не жыў, скрынкі з рознымі паперамі. Сярод іх сшытак з народным месяцасловам і гаспадарча-бытавымі запісамі, у які былі ўкладзены некалькі аркушаў паперы з рукапіснымі тэкстамі замоў, у тым ліку адной шкоднай, з дапамогай якой на чалавека насылалася нейкая хвароба – «речечка». Аўтар нататкі дае фотаздымкі некалькіх аркушаў з замовамі [1, 30 – 31].

Пісьмовая (рукапісная) традыцыя замоў існуе і на Беларусі. Вядомы выпадак, калі бабуля перадала зборнік замоў сваёй унучцы (праз пакаленне) з каментарыямі і парадамі. Летам 2010 года, падчас праходжання фальклорнай практыкі, у пас. Калодзішчы Мінскага раёна Мінскай вобласці мы таксама сутыкнуліся з фактам пісьмовай фіксацыі замоў.

Замова даволі цікавая, але разам з тым, як лічыцца, небяспечная рэч. Спачатку за разбор такіх твораў не вельмі хацелася брацца, але сам факт, што яны трапілі да нас у рукі, выключыў усялякія сумненні.

Замовы (у народзе яшчэ называюць загаворамі, нагаворамі, шэптамі) – слоўныя формулы, якім надавалася магічнае значэнне [3] Карані гэтага жанру ў язычніцтве. У старажытнасці шэпты прымяркоўвалі да таемных абрадаў, якія выконваліся падрыхтаванымі людзьмі. Яны лічыліся звышмоцнымі ведзьмакамі і павінны былі валодаць пэўнымі ведамі. Панавала думка, што здольнасць замаўляць перадавалася ў спадчыну.

Ужо ў самым пачатку праходжання практыкі нам у рукі трапіла адна рэч, якая была ў бабулі аднаго з аўтараў – Зоі Васільеўны Дарафеевай. Гэта стары сшытак з малітвамі, парадамі, рацэптамі і замовамі. Мая бабуля шчыра верыць у Бога. Але замаўленне адвяргаецца царквой. Таму было не вельмі зразумела, чаму бабуля захоўвае такі прадмет. Высветлілася, што сшыткам яна ніколі не карысталася, ён перайшоў ёй у спадчыну ад маці. А запісала

гэтыя замовы для маёй прабабулі яе суседка: яна славілася як добрая лекарка, пра якую ведалі ва ўсёй Магілёўскай вобласці (мая прабабуля з сям’ёй жыла ў Чэрыкаве). Што цікава, жанчына была малапісьменная, таму мова гэтых замоў цяжкая для ўспрымання. Запісаўшы замовы і паказаўшы свае запісы маёй прабабулі, лекарка парушыла няпісаную забарону. Праз некалькі месяцаў яна перастала замаўляць і ў хуткім часе памерла. Таму мець справу з такім матэрыялам не надта хацелася – надзвычай моцная энергетыка ў яго. Наконт веравызнання лекаркі: яна была хрысціянкай. Але ніякіх супярэчнасцей паміж замаўленнем і веравызнаннем няма: лекарка верыла ў дапамогу Бога і была ўпэўнена ў дзейнасці сваіх замоў.

Замовы, якія мы знайшлі ў сшытку і запісалі самі, можна разглядаць у двух аспектах: як выключна фальклорныя творы і як сакральны інструмент для ўздзеяння на звышнатуральныя сілы.

Як вядома, існуе некалькі класіфікацый замоў, напрыклад, паводле сітуацыі і аб’екта замаўлення [3]. У рукапісным зборніку мы сустрэлі тэматычныя групы, звязаныя са здароўем, жывёлай, ураджаем, домам і маёмасцю.

Прывядзем некалькі прыкладаў, захоўваючы арфаграфію арыгінала:

№1. «От скіданіе».

«Господи-Боже, благослови и Мать Божие поможи от скидание и помилуй. Как на море на Лукоморье стоит железный тын, как этому тыну железному не завалиться, так у этой рабы без пары теленку не отелиться. Посеяли жито, ляжи наше жито до поры, а теленок в черове до порыю шло два опостола – Петер і Павел. Неслі в руках три замка, по два ключа. Три замка по дванаццаць ключей, замкнули муравенный остров. Минется тогда у каровы кровь разольется».

№2. «От живота».

«Ляцелі вароны із-пад крутыя горы, селі-палі на белой камень, сталі камень дзяўбаць – спітніцы выдзіраць. Каму на рукавічкі, а дзяку – на галянкі, а прасподніку – на пятніцу».

№3. «От сухот».

«Устану я раненька, памыюся беленька і выйду на чыстае поле. Зірну на сінее море, в сінем море божей дом, в том доме сухотный, ломотный калючей буйной головы горючей крови с чірого жівота ретівого сердце із белого тельца із усяго стану вынімала і высылала на белое каменья, на чорныя кременья, там тебе жыць, гуляць і красавацца. А тут тебе век не отрыгаться. Ні схода, і маладзіка ні падноўныя».

У замовах са сшытка часта сустракаюцца звароты да святых, звычайна ў самым пачатку. Ёсць тэксты, дзе святые фігуруюць непасрэдна ва ўсім тэксце замоў. Замова патрабуе канкрэтызацыі асобы або прадмета, на які яна распаўсюджваецца (калі гэта чалавек – то імя, калі жывёла – то масць і г. д.). Менавіта гэта мы назіраем у сваіх тэкстах: калі замова ад скідання, то ўказваецца жывёла (часцей за ўсё карова), калі, напрыклад, ад зубнога болю, то замова абавязкова вымагае называння імя чалавека, якога замаўляюць.

Найбольш распаўсюджаная тэма замоў – сурокі.

Пры замаўленні выкарыстоўваюцца магічныя прадметы, якія, на першы погляд, самыя простыя: хлеб, вада, замок, ключы, нітка з іголкай і інш. Падаюцца праз акцыянальны код або вербальны, г. зн. натуральным з'яўляецца спалучэнне кодаў, паралелізм дзеяння і слова. Замаўляюць на напрамку свету, ва ўсіх станах чалавека. Пры замаўленні захоўваецца забарона на распаўсюджванне іншым асобам, акрамя таго, хто замаўляе і каго замаўляюць.

Можна адзначыць, што ў наш час абрад замаўлення не рэдкі. Калі ўлічыць яго прапаганду праз адпаведныя тэлевізійныя праграмы, то імклівая рэанімацыя язычніцтва не выглядае выпадковай. Ёй спрыяюць малітоўныя звароты да хрысціянскіх персанажаў у замовах. Дадзеныя ініцыяльныя формулы маскіруюць розніцу паміж малітвай і замовай, хрысціянскім і язычніцкім.

На фоне адзначаных тэндэнцый прыклад Зоі Васільеўны Дарафеевай, якая мела магчымасць выкарыстаць спытак з замовамі, але не зрабіла гэтага, – узор таго, як сапраўдны хрысціянін павінен ставіцца да язычніцкай спадчыны пры ўсёй павазе да продкаў, іх звычаяў і традыцый.

ЛІТАРАТУРА

1. *Алексеев, А. В.* Рукописный русский заговор из Вологодской области / *А. В. Алексеев* // Живая старина. – № 3. – 2001.
2. Беларускі фальклор. Хрэстаматыя / склад. К. П. Кабашнікаў, А. С. Ліс, А. С. Фядосік [і інш.]. – Мінск, 1996.
3. Замовы / уклад. Г. А. Барташэвіч. – Мінск, 1992.
4. *Киселёва, Ю. М.* Ключи от ретива сердца. Рукописный сборник заговоров / *Ю. М. Киселёва* // Живая старина. – № 3. – 2001.